

— Nyekk! Most megkaptam én is a magamét.

Előre vánszorog, megbotlik s keresztül esik a fején, ott marad.

Magasan, nagyon magasan egy délre húzódó vadliba csapat megszólal és zavarosan lármáz.

Mintha azt mondogatná mind:

— Ugy kell neked, te hóhér! Most rajtad a sor, te vadlibapusztító!

(Bársony István.)

Temetik az utolsó honvédet.

Személyek: Nagyanyó, Unokái: Erzsike (14 éves), Boriska (16 éves), Ilonka (8 éves), Sándor (9 éves).

Ilonka: Mondd csak drága nagyanyó, miért kellett ma mindnyájunknak ünneplőbe öltöznünk, s úgy látom, te is készülsz valahová... ünnep van ma, vagy vendégek jönnek?

Nagyanyó: Jól sejted, kis árvám, ünnep van csakugyan, de — gyászünnep, könnyfakasztó, fájdalmas délután, szegény nagyanyátok gyermekkorának szép, de nagyon szomorú emlékei újulnak ma föl... (Könnyeket törül ki szeméből. Közben a többiek is sírnak.)

Erzsike: Édes nagyanyó, hadd tudjuk meg mi is, hogy veled együtt búsuljunk s talán egy kicsit meg is tudunk vigasztalni...

Nagyanyó: Óh, drága kis árvám, szomorú az én szívem nagyon... most temetik az utolsó negyvennyolcas honvédet...

Boriska: S óh, milyen szép napon! Hiszen éppen ma van március tizenötödike, a magyar szabadság ünnepének napja, amelyért annyi hős magyar áldozott vért és életet, boldogságot, vagyont s mindent, ami embernek drága. Óh, nagyanyó, te már olyan sok szépet mondtál el nekünk a nagy időről s nagy emberekről. Ha nem lesz nagyon fájó a szívednek, kérünk, regélj nekünk ez ünnepi estén...

Sándor: Igen, nagyanyó, sokszor mondtad, hogy hősök unokái vagyunk... Hogy is mondtad csak: ...igen, tudom már: *negyvennyolcas honvédek unokái*... Hát mesélj róluk, mert én is olyan akarok lenni!

Nagyanyó: Drága kis magzataim, nézzetek oda nagyanyátok édesapjának képére! S most gondoljatok arra az őshajjú, honvéduhás öreg urra, aki 88 éve dacára még olyan katonásan, délcegen köszöntötte nagyanyátokat, titeket pedig annyiszor megcirógatott szeretettel...

Boriska, Erzsike (egyszerre): A jó Radnóthy bácsi halt meg?!

Boriska: Óh, hát kinek dalolom el ezentúl azt a szép dalt, az ő dalát? ... Ha elmentem házuk előtt, mindig behívott az árnyas kertjükbe, a nagy diófa alá, s mindig elmesélte nekem, hogy ültette hős dédapánkkal a szabadság fáját. Elmondta azt is, hogy legjobb barátja mint halt hősi halált 49 februárjában, mikor a branyiszközi esatában piros vérével festette be a tiszta havat, ott, a hegytetőn... S ilyenkor mindig elénekeltette velem azt a szép dalt, hogy

(Dúdolja halkán): „Mi piroslik ott, a síkon távolba'...

Nagyanyó: Dalold el drága gyermekem most is, hadd áldozzunk vele mindkét hős emlékének.

Boriska (énekli):

Mi piroslik, ott a síkon, távolba'?
Csonka honvéd piros vére a hóba'...
Sok halált ont az ellenség sorába...
Ámde végre egy golyó őt találta...

Nagyanyó (reszketősen utána mondja: „Ámde végre egy golyó őt találta... Majd szeméit törülgeti): Ugy volt, egészen úgy volt, mintha csak róla írták volna...

Sándor: Nagyanyó, ez már a vége. Mondd el nekünk, drága nagyanyókám előlről, amikor nagyapó még köztetek volt, mikor még te is ilyen kisleányka voltál, mint Ilonka...

Erzsike, Boriska, Ilonka: Igen, nagyanyó, kérünk szépen, regélj nekünk a nagy időkről, nagy emberekről, mint máskor.

Nagyanyó: Szívesen megteszem, drága kicsinyeim, hisz tartozom vele nagy ősötöknek, hogy ti őrizzétek meg méltóképpen dicső emléküket, — de tartozom vele nektek is, hogy mint hősök unokái és gyermekei, sohase felejtsetek el, mivel tartoztok hazátoknak! — De hogy a hős honvéd sírjára méltó koszorút vihessünk, együtt kössük meg azt zöld borostyánból, s minden levélkéjénél szálljon szívetek forró fohásza az ég Urához, hogy az örök világosság fényeskedjék a földön lezárt szemének. Üljetek ide, körém... Te, Boriskám, hozd be a borostyánágakat, s lássunk a kegyeletes munkához, hogy a temetésre elkészüljön a koszorúnk...

(Nagyanyó leül, köréje a gyerekek. *Boriska* behozza a borostyánt.)

Nagyanyó: Te, Sándor fiacskám, leveleket tépsz és adogatod ménéidnek, meg te is, Ilonka. Mi háromman meg kötögetjük.

Sándor: Igen, nagyanyó. Borostyánkoszorút láttam ma reggel a honvédemléken is.

Nagyanyó: Akkor is március 15-e volt. Nyole éves voltam, de mintha csak tegnap történt volna, úgy áll előttem

minden. A márciusi hős szellő sötét fellegeket kergetett. Itt ültünk éppen ennél az ablaknál, mikor úgy délután négy óra tájban tollas fővegű, tüzes lelkű, kipirult arcú pesti ifjak jelentek meg az utcákon és fennen hirdették, hogy a nemzet ifjú poétája, Petőfi Sándor talpra állította a főváros magyarjait. Édesapám behívta az ifjakat, akik aztán nagy sietve elmondták március 15-ének eseményeit és harci tűztől égve elzengték a Talpra magyart!

(Hátul az énekkar elénekeli a Talpra magyart!-t.)

Sándor: Nagyanyó, ez Petőfi Sándor verse! Óh, de büszke vagyok, hogy engem is Sándornak neveznek!

Nagyanyó (megsímogatja): Örömmámorban úszott az egész város, de az ország is, látva a magyar szabadság napjának felkeltét s bizony nem hitte, nem is sejtette, hogy e fényes napot milyen hamar elborítják a vihar fellegei. A magyar szabadság íggyei sírt ástak a magyar hazának, s már július 11-én elhangzott az ország házában Kossuth megdöbentően komoly szava: A haza veszélyben van! — Mint egy sikoltás, terjedt tova széles e hazában e kiáltás és minden biztatás nélkül tudta minden magyar, mi a kötelessége. Férfi és nő, aggastyán és gyermek, hajadon és ifjú magyar lélekkel tette áldozatát a haza oltárára. Férfj a gyöngéd hitvest, atya a szerető családot, vőlegény aráját, özsbeforult aggastyán tűnő élete támaszát, menyasszony legszebb álmait, édesanya urát, gyermekét, apját... többet: a *szívét* áldozta. Csatasorba állt a hőselkű nemzet, s elszántan tört a világ minden tájáról reátörő ellenségeire... A harcok pacsirtája, Petőfi nem szüint meg tüzes szavát hallatni. Lelkesített ellenállhatatlanul!

Sándor (hirtelen közbevág): Nagyanyó, én is tudok egyet, a *Csatadal*-t (Kivont karddal elszavalja. Nagyanyó homlokon csókolja, majd feltűzi mellére a kokárdát, Boriska pedig egy borostyánlevelet tűz sapkájára.)

Nagyanyó: Folyt a drága magyar vér, pusztult az ellenség, de folyton új áradat jött az elesettek, szétkergetettek nyomába. Kossuth regimentje fogyott, fogyott, egyre több és több sír domborult a hősi halottak fölé... Kossuth üzenetére azonban — mintha a földből nőttek volna ki — új seregek állottak zászló alá.

(Az énekkar elénekeli a Kossuth-nótát.)

Kossuth Lajos azt izente,
Elfogyott a regimentje...
Ha még egyszer azt izeni,
Mindnyájunknak el kell menni!
Éljen a magyar szabadság,
Éljen a haza!

Sándor: Akkor én sem tudtam volna itthon maradni. A hazáért, a szabadságért akár a halálba rohantam volna én is, mint a negyvennyolcas honvédek.

Nagyanyó: Így beszélt akkor minden magyar ember! Ugy látszik, a hősök lelke ihlette meg a mai ifjúságot is, amikor apáik példáját követve olyan bámulatra méltó hősiességgel harcolnak ismét minden ellenséggel szemben! Az én drága jó apámat — akinek emléke mindig szent legyen előttetek, — szintén hadba szólított a haza. Agg szülőket, mintaszerű hitvest, hat gyermeket hagyott el a hősi lélek. Egy szeptemberi hajnalon indult útnak sokadmagával s az akkor még alig 17 éves jó Ratnóthy bácsival, akiknek legtöbbször a diadalmas harcok tüzeiben áldozta fel életét s azok közül, akik sebesülten tértek vissza, az utolsó most hunyta le szemét! Hogy felnyissa Isten trónusa előtt és viszentlássza mindazokat, akikkel bajtársi szeretetben élt, halt a hazáért. Drága jó gyermekeim, még itt ég homlokomon a kereszt jele s áldott emlékü atyám búcsúcsókja. De égeti arcomat a távozó hős apa könnye is, mely legkisebb gyermekének utolsó látásakor csordult ki szeméből... Nagyon sok esztendő telt el azóta, sokat megsirat-tam, de még többet áldottam Istent, hogy ilyen hős édesapát adott nekem!

Ilonka: Drága nagyanyó, azt sohase mondod el, mit csináltatok, mikor hős apád meghalt...

Boriska, Erzsike: Igen, nagyanyó, ha ezt kérdezzük, csak könnyeiddel felelsz...

Nagyanyó: Hogy mit csináltunk akkor?! Temettünk, drága magzataim, temették a legjobb édesapát valahol messze, északon jeltelen közös sírba... Itthon meg temettük a leggyöngédebb édesanyát, kinek áldott szívét, urának, gyermekeinek és hazájának sorsa megrepszttette... Mondjam-e még tovább? Gyász borult a családra, de nemsokára még feketébb gyász borult a szegény magyar hazára... A magyar kálvárián eljutottunk Világosig, s azután már csak akkor hallatszott a fegyverdörrenés, mikor az aradi tizenhárom lezárta az áldozatok szomorú sorát.

Boriska: Nagyanyó, az iskolában mindenki készített mára olyan rajzot vagy festményt, amely a dicsőséges szabadságharc jeleneteivel van vonatkozásban. Én azt rajzoltam le, amint Petőfi Sándor elszavalja a Talpra magyart s a tömeg utána mennydörgi az esküt:

A magyarok Istenére esküszünk,
Esküszünk,
Hogy rabok tovább nem leszünk!

De volt olyan is, aki az aradi vértanúk neveit foglalta

keretbe s megrajzolta a kivégzés helyén felállított emléket, úgy, ahogy valamikor látta.

Erzsike: Én meg, amikor a görögök történetében azt tanultuk, hogy egy görög király, Leonidas, háromszáz társával együtt halt hősi halált hazájáért, annak szabadságáért, s hogy e háromszáz hős nevét minden görög ifjúnak tudnia kellett, azt határoztam el, hogy megtanulom az aradi vértanúk nevét. Hallgasd meg nagyanyó, előtted teszem le a vizsgát, jól tudom-e?

(Elmondja: Kiss Ernő, Vécsey Károly gróf, Schweidel József, Pöltenberg Ernő, Damjanich János, Leiningen-Westerburg Károly gróf, Nagy Sándor József, Lahner György, Lázár Vilmos, Aulich Lajos, Knézits Károly, Desseffy Arisztid, Török Ignác, Pesten pedig az első magyar felelős miniszterium elnökét: gróf Batthyány Lajost.)

Nagyanyó: Áldjon meg édes-édes gyermekem a magyarok Istene!

Sándor: Erzsike, ugy-e, engem is megtanítasz rá? De én is tudok ám valamit! A híres tábornoknak, Komárom hős védelmezőjének dalát, a Klapka-indulót! Éneklí:

Fel, fel vitézek a csatára!
A szent szabadság oltalmára!
Mennydörög az ágyú, csattog a kard!
Ez lelkesíti csatára a magyart!

Nagyanyó: Igen, így volt fiam... ezzel a dallal indulnak száz esatába a hős magyar honvédek... azóta is... a világháborúban... és Kárpátalja visszafoglalásánál... Bácska és a Muraköz felszabadításánál... mert a magyar mindig hős lelkű és katona-nemzet marad!

Sándor: Nagyanyó, de a Kárpátaljára más indulóval meneteltek a magyar katonák! Én tudom!

Horthy Miklós katonája vagyok,
Legszebb katonája,
Vígán élem katonaéletem,
Nincsen gondom másra.
Menetelek hadnagy úr szavára,
Ugy gondolok az én violámra!
Horthy Miklós katonája vagyok,
Legszebb katonája!

Erzsike: Bizony, mi is énekeltük ezt, meg azt is, amit Erdély egy részének visszafoglalásakor tanultunk. De mesélj el nagyanyó tovább, mi történt azután, hogy Aradon kivégezték a vitéz tábornokokat.

Nagyanyó: Azután (végigsímit a homlokán)... jöttek-füntek a zajtalan, a tompa fájdalom éveit. Reménytelenség bágyasztotta a nemzetet. El lehetett mondani akkor is, mint Rákóczi harcai után: Halálos nehéz köd, Mindent búsan beföd... A magyar még zokogását is elfojtotta. A költők elnémultak: Petőfi nyugszik immár csöndes rög alatt. Nem bántja többé az az *egy* gondolat! Arany letette a tollat, mert nehéz volt, a léleksorvasztó fájdalom elnémitotta s a többi költő is lezárt ajakkal meredt a kilátástalan jövőre... De egyszerre megszólalt egy szelidlelkű, de erős hitű, merész reményű költő s biztató szavával készíti dalolásra a csüggedt madarakat. Drága kis Erzsikém, el tudod-e még mondani, én tanítottalak meg rá...

Erzsike: Szívesen elmondom édes nagyanyó. (Elmondja a: *Madár fiaihoz* című költeményt.)

Nagyanyó: Édes-édes kis árváim! A költő biztatása nektek is szól! A ti gyermekszívetek és ifjúságotok hozza meg a magyar nemzet történetének legszebb napjait, ha mindjárt a legszomorúbb időkben születtetek is! Rátok vár, hogy a nagy márciusi ifjak hősi példáját követve visszaszerezétek Szent István országához mindazt, ami még hiányzik belőle, de ami ezer évig beletartozott! Mert még mindig nem egy, egész Mária országa. Gyermekeim, ti nemcsak hősök unokái, hanem a világháború, sőt az újabb világháború ádáz harcaiban elesett hős apáknak gyermekei vagytok, rajtatok a sor, hogy szívetek, elmétek, testi-lelki erőitek kiművelésével felkészüljete a nagy munkára! Ennek eljöveteletét várom még élve vagy halva is...

(Leborul, zokog. A gyermekek egy darabig vele sírnak, majd a könnyekkel küszködve éneklük):

Hazádnak rendületlenül, légy híve ó magyar!
Bölcsőd az s majdan sírod is,
Mely ápol s eltakar.
A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely.
Áldjon vagy verjen sors keze,
Itt élned, haldod kell!

Nagyanyó: Gyermekeim, a temetés ideje elérkezett. Rójuk le a kegyelet adóját s imádkozzunk egy letűnt kor hősének temetésén egy szebb, dicsőségesebb kor reánkvirradásáért!

Dolch Erzsébet dr.